

**MOPROFESARA MS MAKHANYA, HLOGO LE
MOTLATŠAMOTŠHANSELIRI
YUNIBESITHI YA AFRIKA BORWA
KAMOGELO
GO TSEBAGATŠA SEMMUŠO INTHANETENG GA SEKOLO SA THABO
MBEKI SA AFRIKA KA GA MERERO YA SETŠHABA LE YA
BODITŠHABATŠHABA**

*“Diyunibesithi tša Afrika di arabela seemo se seswa sa mo lefaseng ka morago
ga Covid-19”*

22 SETEMERE 2020, 15:00 – 16:00

Ditebogo di lebišwa go

- Moswaramarapo: Ngaka Geraldine Fraser-Moleketi, Leloko la Lekgotlakeletšo la TMF le Motšhanselara wa NMMU
- Mopresidente Thabo Mbeki, Motšhanselara wa Unisa le othekegi wa Thabo Mbeki Foundation
- Maloko a Dintlo tša Botseta
- Mna Busani Ngcaweni, Motlatšamodulasetulo (legatong la Mna S Simelane, Modulasetulo wa Lekgotlataolo la Unisa)
- Ngaka Brigalia Bam, Modulasetulo wa Thabo Mbeki Foundation
- Moprofesara Veronica McKay, Motlatšahlogo: Go ruta, Go lthuta, Ditherišano le Setšhaba le Thekgo ya Baithuti
- Maloko a bolaodiphethiši le Bolaodi ka Kakaretšo

- Mna Max Boqwana, Mohlankedimogolophethiši: Thabo Mbeki Foundation
- Maloko a Lekgotla la Balaodi ba Thabo Mbeki Foundation
- Moprofesara Sibusiso Vil-Nkomo, Molaodi wa Sekolo sa Thabo Mbeki sa Afrika ka ga Merero ya Setšhaba le ya Boditšhabatšhaba
- Mdi Chigomezgo Gondwe yo a tlogo reta
- Maloko a bašomi ba Sekolo sa Thabo Mbeki sa Afrika ka ga Merero ya Setšhaba le ya Boditšhabatšhaba
- Bašomi le baithuti ba Unisa
- Maloko a kgašo
- Baeng bao ba hlomphegago, magagešong

Re a le dumediša ka moka mathapameng a lehono. Ke a tseba gore ke bolela legatong la Khansele ya rena, la Senate, la bolaodiphethiši, la bašomi le la baithuti ge ke lebiša ditebogišo mo tiragalong ye ya katlego le ye e sego ya ka ya bonwa le peleng – e lego ya go tsebagatša semmušo ga Sekolo sa Thabo Mbeki sa Afrika ka ga Merero ya Setšhaba le ya Boditšhabatšhaba.

Ke tlhompho ye kgolo go nna go swara ka lefoko seo e lego, ka ntle le pelaelo, tiragalo ya lefase ka bophara – mohlomongwe nka re hlogotaba yeo batho ba nago le maikutlo ao a fapafapanego ka ga yona – ge re etla go thuto ya godingwana; ke gore, taba ya gore

“diyunibesithi di arabela seemo se seswa sa mo lefaseng ka morago ga Covid-19”. Lehono ke tlo lebeledišiša ka ga ka fao se se amago diyunibesithi tša Afrika. Gore naa diyunibesithi tša Afrika di arabela bjang seemo se seswa sa mo lefaseng ka morago ga Covid-19?

MATSENO

Kwešišo ya setlwaedi ya “seemo se seswa mo lefaseng” ka ge e beilwe diphetogo tše di makatšago kudu – motho a ka re tšeo di sego tša tlwaelego – ka dipolotiking tša lefase ka bophara le ka kamanong ya dinaga tša mehutahuta e lego seo se ka dirago gore be le phetogo go seemo sa bjale – go tloga seemong se sekaone go ya go se sempe – go ya go seemo se seswa sa mo lefaseng. Tlhalošo ye e amogela le go dumela ka fao go tletšego seatla lefaseng leo le amanego le go dirišana mmogo ga rena bjalo ka ditšhaba tša dinaga, ebile amane kudu kgopolo ya “pušo ya lefase”, yeo e thekgago boitšhupo bja rena ka moka, go kwešiša le go rarolla mathata a lefase ka bophara e lego seo se ka se rarollwego ke naga efe goba efe e le noši ka boyona. Seo gape re swanetšego go se hlokomela mabapi le pušo ya lefase ke gore tirišanommogo ye e akaretša le go feta batho ya akaretša diphedi ka moka. Ka go realo, go diriša ditlabelo go ya go ile le phetogo ya klaemete ke maikarabelo a rena ka moka.

Seemo se seswa sa mo lefaseng ka morago ga Covid-19, gona go molaleng gore se tla, se tla ama tlhakanyo ye e fetogago ya mathata

ao a sego a emelwa a leuba la lefaseng ka bophara leo tsela ya lona e sa tsebjego ka botlalo mo lebakeng le, leo seabe sa lona se senyago diekonomi le ditšhaba tša lefase ka bophara. Go ka se be le pelaelo ya gore Covid-19 e akgofišitše tshenyo ya lefase ka bophara yeo e bego e šetše e tšwela pele gomme e tliša dithulano tše ntši tša lefaseng ka bophara tšeo motho a di lemogilego mo mengwageng ye mmalwa ye e fetilego. Go dutše go le bjale, gomme le go thulana le se gannyane, Covid-19 e gapeletša boitšhupo bja rena ka moka bjalo ka batho, go kwešiša le go rarolla (pušo ya lefase) bothata bjo, bjo tharollo ya bjona e fetago bokgoni bja naga efe goba efe e tee.

SEEMO SA THUTO YA GODINGWANA

E re ke beyeng thuto ya godingwana ka seemong sa bjale. Ke tla dira se ka boripana.

Nyakego ya thuto ya godingwana e akanyetšwa gore e tlo oketšega go tloga go baithuti ba 97 milione ka 2000 go akaretšwa baithuti ba 262 milione ka ngwaga wa 2025 (UNESCO, 2009:10) – se ke go tloga go palomotheo ya baithuti ba 68 milione ka 1991 (UNESCO, 2006: 21). Bontši bja diyunibesithi, ge e le gore ga se tšona ka moka, kudukudu tša ka dinageng tšeo di hlabologago, di itemogetše kgolo ye kgolo ka dipalong tša baithuti le nyakego ye e tšwelago pele ya phihlelelo go tšona. Ge re tšwela pele go tsena ka go ngwagakgolo wa bo 21, le ka lebaka la dialopalo ka ga ditšhaba, kudukudu ka

Afrika, dipalo tše go na le kgonagalo ya gore di tla se be bohlokwa ge di bapetšwa.

Go dutše go le bjale, thuto ya godingwana ya ngwagakgolo wa bo 21 e tsena ka go bokomoso bjo bo sa tsebjego bjo bo ipiletšago go kwešišo, tema ye e kgathwago le maikemišetšo a thuto le, ka yona, tema ye e kgathwago ke yunibesithi. Dilo tše bohlokwa tše di hlohleletšago tšhitišo ya bjale di akaretša:

- Kgopolo ye e golago ye e hlohleletšwago ke dithulano tša dinaga le go se kwane ga US le dinaga tše dingwe tša ka Bodikela, gammogo le China le North Korea; go fa mohlala, Brexit le seo se bitšwago “*Trumpism*” di hlohleletša letšhogo le dithulano tša lefaseng ka bophara ebile di oketša ditlhobaboroko mabapi le kgonagalo ye e golago ya dithulano tša ka moso maemong a lefase ka bophara.
- Lefase leo le hlokago mellwane leo le tšwelago pele go arogana le go tšwa ka diripa le hueditšwe kudu ke dipalopalo tše di hlatlogago tša ditšhaba.
- Ditlhobaboroko mabapi le tirišo ya ditlabelo go ya go ile, toka ya setšhaba, tekatekano le dikhuetšo tše di tšwelago pele ka dinaga tša Bodikela.
- Mathata a ditšhelete ao a golago ka tsela ya diputseletšo tše di hwelelago, ditefišo tša ditšhelete tša dithuto tše di hlatlogago,

tšeo di ka se dirišwego go ya go ile le maemo a godimo a dikoloto tša baithuti.

- Ditlhobaboroko mabapi le go dira gore thuto ya godingwana e tsenywe maemong a boditšahabotšhaba, kudukudu go sepela ga baithuti go ya dinageng tše dingwe go ya go ithuta, ga irutegi le bafahloši, fao e lego gore diyunibesithi di itemogetšego go phuhlama ga dipalopalo tša boingwadišo ga baithuti le go ba thwala ka fao diyunibesithing. Se se tla ba le diabe tše boima sa ditšhelete go diyunibesithi tšeo, kudukudu ka dinageng tša go swana le UK, Australia, US, Japan, South Korea le New Zealand, tšeo di tshephilego kudu letseno go tšwa go baithuti ba go tšwa dinageng tše dingwe gore di kgone go tšwela pele le gore di tsenye letsogo go diekonomi tša dinaga tša tšona. Mekgwa ye mengwe ya go tšweletša letseno e swanetše go hwetšwa.
- Bontši bja “bakgathatema” goba bja batšeakarolo (baabi ba phraebete le ba kgwebo) bao maikemišetšo le dinepo tša bona di fapanego kudu le tšeo di akanywago mo lebakeng le goba tšeo di filwego.
- Leuba la lefaseng ka bophara, leo le bitšwago Covid-19, leo le okeditšego ditlhohlo tše diswa le go mpefatša tše ntši tšeo di lego gona.

Seo se thekgago tše ka moka, ebile se tlišago kgatelelo go phetogo ye e diregago, ke **boitlhamelo bja theknolotši bjo bo akgofišwago, go**

tsenya tirišong ya titšithale fao go oketšegilego, Nako ya tirišo ya theknolotši go dira mešomo (4IR) le ka moragonyana 5IR.

Seboka sa tša Ekonomi sa Lefase (2109) se fa kakaretšo ka ga Nako ya Tirišo ya Theknolotši go dira Mošomo ka fao go latelago:

Nako ya Tirišo ya Metšene go dira Mošomo e emetše phetogo ye kgolo ka fao re phelago ka gona, ka fao re dirago mošomo le ka fao re phedišanago ka gona. Ke kgaolo ye mpsha ka tlhabollo ya batho, yeo e kgontšhwago ke dikgatelopele tšeo di segoi tša tlwaelega tša theknolotši tšeo di swanago le tša dikgatelopele tša diintasteri tša mathomo, tša bobedi le tša boraro. Dikgatelopele tše di sepelelana le mafase a tikologo, a titšithale le a tlhago ka ditsela tšeo di hlama go bobedi tshephišo ye kgolo le kotsi ye e ka kgonagalago. Lebelo, bophara le botebo bja diphetogo tše di re gapeletša go nagana leswa ka ga ka fao dinaga di hlabologago ka gona, ka fao mekgatlo e hlama go boleng le gore go ra goreng go ba motho. Nako ya Tirišo ya Theknolotši go dira Mošomo e feta fela phetogo ye e laolwago ke theknolotši; ke sebaka sa go thuša yo mongwe le yo mongwe, go akaretšwa baetapele, badiramelao le batho go tšwa ka dihlopheng ka moka tša meputso le ditšhaba, go diriša ditheknolotši tšeo di kopanago ka nepo ya go hlama bokamoso bjo bo akaretšago bohle, bjo bo theilwego go batho. Sebaka sa mmakgonthe ke go lebelela go feta theknolotši le go hwetša ditsela tša go fa palo ye kgolo ya batho bokgoni bja go ama gabotse ba malapa a bona, mekgatlo le ditšhaba tša bona (letl. 1).

Go dihlongwa tša thuto ya godingwana ka ditšhabeng tšeo di hlabologago, merero ya bobedi “kotsi” le “tshepišo” e bonala di nepagetše. Ka lehlakoreng le tee, batho ba bantši ba swara bothata bja go kwešiša kamano ye e sa bapelego ya dilo tša ekonomi tšeo di hlakahlakanego le tšeo (go nago le kgonagalago) ya tshenyo go ekonomi ya setšhaba le go tša sepolotiki, mola ka go le lengwe, kgonagalo le tshepišo ya 4IR e fana ka sefala seo go sona go ka bago le phetogelo go ya go bokamoso bjo bo lekalekanego le bja maleba. Godimo ga fao, le bjalo ka dihlongwa tša thuto ya godingwana ka ditšhabeng tšeo di hlabologago ge di swara bothata ka maemo a tšona ao a amanago le 4IR (re lebeletše kudu boitlhamelo go tša theknolotši), di gapeletšega go lebana le phetogo ye bohlokwa ya dihlongwa yeo e ka nyakegago go fihlelela kholego go tšeo ba di kgonago, le seabe seo tshenyo e ka bago le sona mabapi le boetapele bja dihlongwa le taolo ya tšona, gammogo le tlhokego ya bašomi (ba dirutegi, ba diprofešenale le ba tshepedišo) le ya baithuti ba mengwaga ka moka go lahla le go ithuta leswa gore ba tle ba kgone go phela ka bokamosong bjo re se nago le bonnete bjo bo tletšego ka ga bjona.

Ka pegong yeo hlogotaba ya yona e lego “Bokamoso bja mešomo: bja seemo sa go se fetoge sa mabokgoni”, Seboka sa tša Ekonomi sa Lefase (2016) se akanya gore, “[k]a kakaretšo, ka ngwaga wa 2020,

palo ye e fetago tee-tharong ya nyakego ya mabokgoni ka mešomong ye mentši e tla be e bopilwe ke mabokgoni ao a sego a lemogwa gore a bohlokwa go mošomo lehono, go ya ka bafetodi ba rena” (letl. 13). Ka ge palo ye e golago ya diathekele e tiišetša gore go na le tahlegelo ye kgolo ya mešomo le mešomo ye e sa hlwego e hlokagala, ga go makatše gore dipotšišo di a botšišwa ka ga nepo le go ba maleba ga thuto. Naa re ruta bomang le gona re ba rutela eng?

Sa mafelelo, ka ditlhohleletši tše go tlile le mokgwa wo o bonwago wa “mogopolo wo monnyane” wo o golago, wo o laolwago ke seemo ka thutong ya godingwana ya lefase ka bophara, gomme le ona, go na le karoganyo, goba ka ge dirutegi tše dingwe di e biditye, “go aroganya le go kopanya leswa” ga thuto ya godingwana go ba ya dinaga, ya dilete le ya ka nageng, yeo e hlokometšego fela dinyakwa tša naga yeo, tše di beilwego ka maemo le tša ka pejana. Se se akgošitšwe le go mpefatšwa ke Covid-19.

SEABE SA LEFASE KA BOPHARA SA COVID-19

Leuba la Covid-19 le tlišitše seemo sa tlokego ye kgolo ya tekatekano yeo e lego gona ka go bobedi ditšhaba tše di hlabologilego le tše di sa hlabologago ge re etla go phihlelelo ya go ithuta, le go amanya ditlabelo tša go ithuta le inthanete ka boyona. Ge leuba le hlasela, le magato a kiletšo ya mesepele a phethagatšwa, batwadi ba bantši, barutiši, bana le baithuti ba ile ba gapeletšega go

dula ka gae, ba šomiša mmogo ditlabelo le phihlelelo ya inthanete, fao dilo tše di hwetšagalago gona, gore ba rutwe ba le ka gae le go tsenela dithuto tša thuto ya godingwana.

Go bile le go itlhaganela ga bontši bja dihlongwa tša thuto ya godingwana go fetogela ka botlalo go thuto ya inthaneteng go seo bontši ba se beditšego “go ruta o le kgole ka tšhoganetšo”. Go fihla mo lebakeng le se e bile maitemogelo ao a šiišago. Go bile le temogo yeo e sa kgotsofatšego go batho ba bantši, ya gote Go ithuta Phatlalatša, o le Kgole, le Go ithuta inthaneteng ke mokgwa wa thuto wo o swanago o nnoši wo o nyakago mehuta ya ona le maemo a botsebi, go thoma ka tlhamo ya thuto le kabo ya thuto ya boleng, go realo e le go netefatša gore mananeokgoparara a maleba a theknolotši ya tshedimošo a gona go nolofatša go ruta inthaneteng le go šoma ga dihlongwa tša thuto ya godingwana.

Go na le temogo ya gore motho a ka se no *tsena inthaneteng*. Ba mmalwa ba lemogile go hlakahlakana ga mokgwa wo wa go ruta gomme ba bantši ba be ba se ba itokišetša le gatee go ditshenyegelo tše di sepelelanago le go rutwa inthaneteng.

Godimo ga fao, go se go ye kae go bile molaleng gore barutiši ba bantši, batswadi le baithuti ba ile ba se rate go ithuta inthaneteng; kudu fao e lego gore ba bantši ba ilego ba kgetha go tlogela ngwaga

wa dithuo ka kholofelo ya gore ba tla thomološa thuto ya go rutwa ba na le morutiši kgauswi mo ngwageng wo o tlogo. Se se ka bonagala ka dipalopalong tšeo di sa kgahlišego tša go ingwadiša ga baithuti mo ngwageng wo wa dithuto ka dinageng tša Leboa mo lefaseng.

Le ge e le gore ga go na le yo a tsebago ka nnete gore leuba le le tlo re fihliša kae, re tla swanela ke go diriša seo re šetšego re se tseba, e lego:

1. ***Batswadi ba kgatha tema ka thutong ya bana ba bona ka fao go oketšegilego.*** Gomme ka se go tlike dikemelo tše di kgethegilego kudu mabapi le seo ba se emetšego go tšhelete yeo ba e lefago – gomme ba nyaka “poelo go tšhelete ya bona”. Ba nyaka se sengwe, gomme ka seo se “sengwe” go na le dikemelo tšeo gantši di hlokago tsebo (ka kwešišo) ge re etla go mošomo wo o dirwago ke barutiši. Re, go fa mohlala, bone batswadi ba bantši ba nyaka gore ditšhelete tša sekolofisi di fokotšwe goba gore ba se ke ba lefa sekolofisi le gatee ka ge go “se gwa abja thuto”. Kgopolo ye ga e hlokomele palo ye kgolo ya mošomo wo o dirwago bošego le mosegare ke barutiši go hlama leswa dithutišo gore di tle di abje inthaneteng bjalobjalo.

2. *Baithuti ka bobona ba na le dikemelo tše di fapafapanego gomme ba tšwela pele ba itšeela sephetho ka ga thuto ya bona.*

Ka thokong ya borwa bja Afrika, ngwaga o moswa wa dithuto o thoma ka Setemere gomme go tla kgahliša go bona ka fao boingwadišo bja baithuti bo tlogo fetoga ka gona. Tshedimošo e, le ge go le bjale, šetše e etla fao re kwago gore baithuti ba ganetšwa ka sekgoba ka diyunibesithing tša maemo a godimo (le ge e le gore ba amogetšwe pele ga nako mo nakong ye e fetilego) gomme mabaka ao a fiwago ke gore meputso ya mafelelong a ngwaga e theošeditšwe maemong a fase ka lebaka la seabe sa Covid-19 ka lenaneong la dikolo, ka go realo e le go šomiša dialekorithimo tše di bonwego gore ga se tša hlangwe gabotse tše di laetšago bohlatse bjo bo lego nyanyeng bja go tšea lehlakore mabapi le magoro a batho le semorafe. Se se ile sa feletša ka ditšhupetšo tše di bego di dirwa ke baithuti le barutiši bao ba befetšego ka UK gomme ka nako ya go ngwala sengwalwa se diphošo tše di bonagala di rarollotšwe. Tiragalo ye e re fa tsebo ye e makatšago mabapi le maatla le setlwaedi sa go dira diphošo ga dialekorithimo ka matsogong ao e sego ona, dikotsi tša go tshepa kudu go theknolotši le maatla le go nanya ga go hlohleletša setšhaba go tšwa go barutiši bao ba tsebago bokgoni bja baithuti ba bona bao ba sa tšhogego go bolela tše ba di emetšego.

3. ***Go a kgonagala gore diyunibesithi tša Afrika Borwa le tša Afrika di ka itemogela go phuhlama ga go ingwadiša ga baithuti*** ka wona mabaka a – a tšhitišo ya ditšhelete le mathata ao a bakilwego ke Covid-19. Re tla swanela ke go lekodišiša seabe se se ka kgonagalago ge re loga maano le ge re beakanyetša ngwaga wa ditšhelete wo o tlogo.
4. Re swanetše go lemoga gore ***diphetogo tša mo lefaseng ka bophara di laetša kgahlego ye e golago ka go mananeothuto ao a sego a dikgrata go feta a dithuto tša dikgrata, kudukudu gareng ga ditšhaba tšeo di hlokišitšwego menyetla.*** Se se amanywa le nyakego ya go fana ka bokgoni bja ka pela ka nepo ya go oketša dibaka tša gore batho ba hwetše mešomo. Se se bohlokwa go diyunibesithi tša Afrika (le tša Afrika Borwa), kudukudu mabapi le ditlhobaboroko tša mo lebakeng le mabapi le boingwadišetšo bja dithuto tša disetifikeiti le katlego ye e fokolago le dikelo tša tšweletšo.
5. ***Mošomo wa go ruta, wa go ithuta le wa dinyakišišo o beilwe ka fase ga leihlo la ntšhotšhonono.*** Mola e le gore ka lehlakoreng le tee, leuba le le utollotše bokgoni bja go ruta le bja go ithuta le bohlokwa bja kamano magareng ga morutiši le moithuti, le utollotše gape ditlamorago tše di sa kgahlišego, gomme se segolo magareng ga tšona ke boleng bjo bo belaetšago le go ba maleba

ga dithuto, mekgwa ya go ruta ye e šomišwago go ruta le mathata ao go itemogetšwego ona ge go šoma leswa diteng tša thuto tšeo di tlogo abja inthaneteng. Barutiši ba bangwe ba itemogetše go latela mekgwa le ditiro tša go ruta tšeo di fetilego ke nako ka mo nakong dinyakwa le ditiro tša ngwagakgolo wa bo 21, gammogo le go palelwa ke go netefatša gore diteng tša dithuto tša bona di bohlokwa go tlabollo ya thuto ka dithutong tša bona. E ka ba nnete go bolela gore ke dirutegi tšeo di kwešišitšego phetogo, le go amogela theknolotši ye e kopantšwego ka go ruteng, bao ba tlwaelago gabotse kudu le ka katlego go seemo se. Leuba le, gabotse, le fane ka sebaka le temošo tšeo di bego di letetšwe kgale go netefatša go ba maleba ga phofešene ye mo nakong ya dinyakwa le ditlhoko tša ngwagakgolo wa bo 21 ka lefaseng leo le šomišago titšithale. Bobedi diteng tša thuto le thuto ka boyona di swanetše go lekodišišwa leswa go lebeletšwe dinyakwa tša ka moso.

6. Sa go kgahliša ke gore, ***leuba le le file lekala la dinyakišišo kgahlego ye kgolo le mafolofolo.*** E lemogile mo lefaseng ka bophara, ka khonthinenteng le ka Afrika Borwa gore mošomo wa dinyakišišo o fetogile gore o akaretše dinyakišišo tšeo di sepelelanago le seabe sa leuba le. Dilaporathori di tšweletša Ditlabelo tša Boitšhireletšo Malwetšing (di-PPE) le disanithaesa tša diatla, gomme go na le tekano ye kgolo ya dinyakišišo tša tirišano

ka ga dithibelamalwetši tša leuba le, bjalobjalo. Motho o lemoga kgahlego ye mpsha ka go Maphelo le Polokego tša Mošomong, gammogo le maphelo a monagano le ditshepedišo tša tlhokmelo ya maphelo, ditirelo tša leago le go rerišana le setšhaba le thekgo. Dithuto tše di šomišago ditshekatsheko tša dipalopalo, go akanya le go dira disampole le tšona di šomišitšwe gomme go a kgonagala gore ka ntle le dinyakišišo tše di dirwago mo lebakeng le, dithuto tše di ka itemogela koketšego ya baithuti bao ba ingwadišetšago go ithutela tšona.

7. Ge e le gore go bile le pelaelo ka ga se, bjale go molaleng gore ***theknolotši e tla raloka tema ye kgolo ka kabong ya thuto ya godingwana.*** Tshepedišo ye e kwešišegago ya go beakanya leswa nepo ya yunibesithi mo lebakeng le e tšwela pele gomme nka no oketša ka gore ke tshepedišo ye e nago le diphetogo yeo e tlogo nyaka gore batho ba hloke letšhogo le go ba le kgotlelelo.
8. Go beakanya leswa ga nepo go na le kgonagalo ya gore go tla tliša diphetogo tše ntši – gomme ka moka ga tšona di tla ba le seabe go ditšhelete. Tše dingwe tša tšona di akaretša:
 - ***maemo a go šoma ao a fetoišitšwego go bašomi***
 - ***mohuta wa baithuti wo re tla kgonago go o amogela***
 - ***dinyakwa tša ditekanyetšo tše di fetoišitšwego/tše di beilwego pele leswa ka go bobedi mmušo le diyunibesithi***

9. ***Phadišano go tšwa ka ntle.*** Le ge e le gore tše ntši di boletšwe le go ngwala go tšwa ka ntle, se se swanetše go elwa ka morago ga ge baerase ye e laotšwe ka go fa batho dithibelamalwetši, ebile seemo sa “tlwaelo” se boetše sekeng. Le ge e le gore go ka tšea lebakanyana go boela go seemo se se nyakegago, gomme ge se se direga, diyunibesithi go na le kgonagalo ya gore di ka diriša makala a mangwe a go ithuta inthaneteng ge fela e le gore a fana ka kholego go ditšhelete.
10. ***Bokamoso bja lefaseng ka bophara bjo bo sa bonagalego gabotse le bjo re hlokago bonnete ka ga bjona.*** Diyunibesithi di hloka bao ba naganago ka go ithomela bao ba kgonago go šomiša sebaka sa go hloka bonnete ka ga bokamoso bja rena mo lefaseng; di swanetše go hwetša mekgwa ya boitlhamelo ya go amogela maemo a tšona a bjale, mola ka go le lengwe di tšwela pele go aba maitemogelo a go ithuta a boleng go baithuti ba tšona.
11. Go molaleng gore ***re tlo hloka gore re tšweletše letseno, ditšhelete, ka ntle ka sapsiti ya rena ya letseno la tlwaelo gomme re tlo swanela ke go bea se pele le ka tšhoganetšo.*** Bjalo ka dihlongwa tša thuto ya godingwana re tla swanela ke go

- lebeledišiša gore re bomang le tema le seabe tšeo re di kgathago ka gae le ka khonthinenteng, re netefatša gore ka moka ga rena re a kwana mabapi le se
- nepiša le go ngwadiša baithuti ba dithuto tša ka morago ga kgrata ya mathomo go tšwa ka dinageng tše dingwe bao go ngwadišwa ga bona go tlogo tšweletša letseno le lentši
- oketša palo ya di-SLP (mananeo a thuto a go ithuta lebaka le lekopana) go oketša letseno
- fokotša palo ya mananeo a thuto a disetifikeiti le go godiša mananeo a dithuto tša dikgrata
- lebelela bokgoni bja rena bja bohlale le dilaesentshe go lebeletše go tšweletša letseno. Re swanetše go ba re diriša se ka tshwanelo ka go ngwala dipampiri tša dinyakišišo le go di gatiša e sego fela ka go fana ka tsebo ya rena le tsebo, le
- go oketša dipeeletšo tša rena tša letlotlo

MAFETŠO

Ge re fetša, re ka nakong yeo thuto ya godingwana e tšwelago pele go šitišwa kudu ke Covid-19. Ga go motho yo a kgonago go akanya a na le bonnete bofe goba bofe ka ga seswantšho ka botlalo sa ka morago ga Covid-19. Gabotse, re ka godiša go seo re šetšego re se tseba, e lego seo ke boledišanego le lena ka sona, le go akanya gore ke eng seo se sa tlogo. Afrika e maemo a makaone a go bona tše dingwe tša diabe tša ka moso tša Covid-19 ka moso di ama dinaga tša

Borwa bja Afrika. Se se fana ka dibaka tša go sekaseka dikotsi le diphokotšo tša tšona ka fao go kgonagalago.

Ge re tšwela pele go itemogela ditlhohlo tša Covid-19 le go lekodišiša seemo sa rena sa bjale, re swanetše go lemoga gore ka ntle le seabe se sešoro sa Covid-19, re filwe sebaka seo se sa tlego gantši mo bophelong go “go beakanya leswa ditlabelo tša rena” ge re etla go diyunibesithi tša Afrika le ditema tše di di kgathago le seabe sa tšona ka khonthinenteng.